

Kdo je lepší ekonom?

Petr HOLUB, moderátor

Kdo je lepší? Švejnar nebo Klaus? Na politické úrovni se to rozhodne již za týden při prezidentské volbě. Kdo je ale z obou kandidátů lepší ekonom? Na to se odpověď už hledá obtížněji, i když jde zřejmě o hlavní otázku prezidentského souboje. Pokusí se na ni odpovědět i magazín Zaostrěno na finance, který připravuje Český rozhlas 6 ve spolupráci s Aktuálně.cz. Pořadem provází Petr Holub. Nutno zdůraznit, že otázku, kdo je lepší ekonom, se odvážil málokterý z oslovených odborníků zodpovědět, bez ohledu na to, jestli byl příznivce Klause nebo Švejnara. Před velkou politikou panují přece jen vážné obavy. Přesto se magazínu Zaostrěno na finance podařilo najít experta, který se zabývá kvalitou vědeckých prací a tedy také kvalitou vědců, kteří je píšou. Jmenuje se Daniel Můnich a pracuje v Institutu CERGE-EI, který je společným pracovištěm Akademie věd a Karlovy univerzity. Ptali jsme se ho, jestli vůbec je možné hodnotit, který ze dvou libovolně zvolených ekonomů je lepší.

Daniel MŮNICH, institut CERGE-EI

Tak já předpokládám, že je chcete hodnotit jako akademické ekonomy, to znamená po stránce akademických publikací a ohlasů v akademické obci. A pokud je to tak, tak potom nám k tomu slouží poměrně dobře dvě základní měřítka, podle kterých se takové hodnocení dělá, a to jsou publikace v impaktových časopisech a potom kvalita a počet citací a to samozřejmě udělat můžem.

Petr HOLUB, moderátor

Podle těch dostupných kritérií vychází lépe Jan Švejnar nebo Václav Klaus? O nich se teď často hovoří.

Daniel MŮNICH, institut CERGE-EI

Tak podle těch dvou základních kritérií, které se používají v naší branži, zcela zásadně vychází lepší Jan Švejnar. On vychází vlastně úplně nejlépe z celé České republiky za tu ekonomickou obec u nás. Václav Klaus je někde v té první padesátce českých ekonomů akademických. Ale tady se dostáváme k tomu důležitému tématu, že ta jejich kariéra za posledních minimálně dvacet let byla velice, velice rozdílná. Zatímco Jan Švejnar působil celou dobu v akademii, ve špičkové akademii mezinárodní, tak Václav Klaus se plně věnoval špičkové politice a to je dost zásadní rozdíl.

Petr HOLUB, moderátor

Platí tedy to, že Jan Švejnar je, pokud se vezmou tato akademická kritéria, vůbec nejlepším českým ekonomem?

Daniel MŮNICH, institut CERGE-EI

Každá kritéria mají své mouchy, není ideální měřítko jako góly ve fotbale, kde byste to mohli jednoduše napočítat. Ale podle těch základních kritérií dvou, které jsem uvedl, která jsou v naprosté většině dominantní v hodnocení, tak tam Jan Švejnar samozřejmě vede takovou pomyslnou ligu českých ekonomů.

Petr HOLUB, moderátor

A Václav Klaus se dostává alespoň do té širší špičky českých ekonomů?

Daniel MŮNICH, institut CERGE-EI

On se tam těmi svými publikacemi dostává, ale ta struktura těch jeho publikací je typická pro ten český akademický trh, to znamená, dominují tam publikace v českých časopisech, dokonce vlastně jednou v Politické ekonomii, což je problém oslovit tu mezinárodní akademickou komunitu, protože se tam píše česky. A svým způsobem je to trošku zvláštnost publikovat takový počet článků v jednom jediném časopise. To ve světě není obvyklé.

Petr HOLUB, moderátor

Ale přesto nelze vyloučit tu variantu, že kdyby Václav Klaus záhy po listopadu 89 odjel na nějakou zahraniční univerzitu a začal publikovat, tak by mohl dopadnout lépe než Jan Švejnar, který udělal právě to.

Daniel MŮNICH, institut CERGE-EI

To se samozřejmě mohlo stát, ale to je, co by, kdyby. Stejně tak je otázka, jak by skončil Jan Švejnar v politice, kdyby kdysi na počátku devadesátých let do ní vstoupil.

Petr HOLUB, moderátor

Odpověď je tedy jasná. Mezi akademickými ekonomy má primát Švejnar. Ovšem nelze vyloučit, že Klaus by byl nakonec lepší, kdyby se plně nevěnoval politice. Je tedy úplně nesmyslná diskuse hodnotící ekonomickou kvalitu obou kandidátů? Nemusí být. Míří totiž úplně jiným směrem než do akademické oblasti, míří do roku 1992, kdy se rozhodovalo o osudu české ekonomické transformace. Tehdy se oba muži také poprvé střetli na politickém poli. Málo se dnes už připomíná, že Jan Švejnar tehdy spolupracoval na volebním programu Občanského hnutí. Václav Klaus tehdy vedl do voleb Občanskou demokratickou stranu. Obě strany byly nástupci Občanského fóra. Jejich politici ještě ve shodě liberalizovali ceny a pak otevřeli zahraniční obchod. Spory však nastaly v otázce, jak privatizovat státní majetek. ODS tehdy prosazovala co nejrychlejší kupónovou privatizaci, která by prakticky rázem předala státní majetek v podobě kupónů do rukou všem občanům. Její razantní přesvědčování veřejnosti ilustruje následující úryvek z volebního programu, jehož hlavním autorem byl Václav Klaus. Úryvek přečte Radvít Novák.

Radvít NOVÁK, redaktor

"Budeme podporovat důslednou privatizaci všech státních podniků a institucí s výjimkou těch, které zajišťují veřejné statky, například školy, nemocnice, městskou hromadnou dopravu, historické a kulturní památky a jiné. Rychlost privatizace považujeme za věc zásadní a budeme klást odpor jakýmkoliv neodůvodněným průtahům privatizace, ať už by byly kamuflovány jakýmkoliv líbivými proklamacemi. Privatizace není módním trendem, je životní nutností pro každou tržní ekonomiku. Budeme proto dávat přednost těm metodám privatizace, které představují rychlý způsob předání státního majetku do soukromých rukou. Takovou metodou je především kupónová privatizace. Právě její zahájení vytváří tlak na intenzivní zpracovávání a schvalování privatizačních projektů a urychluje velkou privatizaci, která by se jinak stávala těžkopádným byrokratickým procesem, protahujícím se na celá desetiletí. Chceme co nejdříve dokončit její první vlnu a zahájit druhou. Význam kupónové privatizace spatřujeme nejen v urychlení celého procesu, ale také v tom, že umožní předat podstatnou část národního majetku do rukou občanů. Avšak na rozdíl od bolševického předávání majetku lidu

vytváří kupónová privatizace konkrétní, adresné, individuální vlastnictví člověka s možností podílet se na zisku podniku a prodávat nebo kupovat akcie. Konečně kupónová privatizace bude mohutným impulsem pro vznik kapitálových trhů včetně burzy cenných papírů, neboť s ní vznikne ohromná nabídka obchodovatelných cenných papírů. Bude rovněž impulsem pro rozvoj trhu nemovitostmi a výrobním zařízením, neboť tlak trhu včetně reálné hrozby bankrotu donutí soukromé podniky k odprodávání všech prostředků, jež nejsou sto efektivně využívat a zlepši rovněž vyhlídky nově vznikajících soukromých firem, které dosud trpí nedostatkem pozemků, budov a zařízení. V návaznosti na tuto privatizační vlnu je cílem ODS co nejrychleji otevřít trh s cennými papíry, na kterém se bude s akciemi získanými za investiční kupóny obchodovat, to jest, na kterém se tyto akcie budou prodávat a kupovat. Zahájit druhou vlnu kupónové privatizace, v jejímž rámci by byl doprodán v zásadě veškerý zbývající státní majetek. To vše uvede kapitálové zdroje do pohybu směrem k lepším způsobům využití."

Petr HOLUB, moderátor

Občanské hnutí odporovalo volební program, na kterém se podílel Jan Švejnar. Poslechněme si také krátkou pasáž: "Privatizace představuje návrat ke zdravému základu ekonomicky efektivního chování a výkonnosti jednotlivých subjektů a tím také ekonomiky jako celku. Tento cíl však může být významně ohrožen, pokud bude privatizace provedena takovými metodami, které umožní vytvořit výrazný podíl nebo dokonce převahu vlastníků, sledujících jen spekulativní konjunkturální, to jest krátkodobé cíle, namísto maximalizace počtu odpovědných podnikatelů-investorů, majících naopak dlouhodobé zájmy a cíle. Významný podíl spekulativního kapitálu obecně neprospívá dlouhodobě stabilnímu rozvoji, tím méně transformující se ekonomice. Úspěch transformace je podmíněn dodatečnými investicemi středně a dlouhodobého zaměření, nikoliv spekulativním a krátkodobým přeléváním kapitálu. Z tohoto pohledu může být privatizace provedena špatně, to znamená tak, že jejím výsledkem bude vznik nepřiměřeně rozsáhlého spekulativního kapitálu. V zájmu úspěšné privatizace by proto neměl být nadřazován zájem o co nejrychlejší privatizaci nad racionální ekonomické posouzení konkrétních metod v jednotlivých privatizačních případech. Tím není odmítána kupónová privatizace, ale vysloven požadavek, aby tato metoda nebyla považována za hlavní a rozhodující, ale aplikována v omezeném rozsahu a po ekonomickém posouzení její účelnosti. Rozhodujeme mezi dvěma extrémními přístupy k privatizace, to jest na pět minut zhasnout a co kdo urval je po rozsvícení jedno jako při dekolektivizaci v Rumunsku. A britským způsobem, což by nám trvalo šest let. Je dosud preferován kompromis, který má velmi blízko k rumunskému řešení. Důvodem ke stávající verzi kupónové privatizace byla především intelektuální nechuť jejich tvůrců zabývat se přizemními problémy, postupnější privatizace státních podniků a alespoň částečnou restrukturalizací či oddlužení před provedením privatizace stejně jako problémem řízení státních podniků, které několik let čekají na svou privatizaci. Výsledkem je pokus o velký skok, který rázem vyřeší všechny problémy. Potíží velkých skoků je především tvrdý dopad, kterým zpravidla končí." Výsledek konfliktu v roce 1992 by se dal shrnout: voliči vsadili na kupónovou privatizaci a volby vyhrála suverénně Občanská demokratická strana Václava Klause. Občanské hnutí se ani nedostalo do sněmovny. Ovšem další vývoj pak dal zapravdu varování Jana Švejnara. Ten to také neopomněl zdůraznit v knize Kam kráčíš, Česko, kterou vydal před týdnem. Radvít Novák přečte, jak Švejnar hodnotí postkomunistickou privatizaci po roce 1992.

Radvít NOVÁK, redaktor

"Například v Polsku a Maďarsku to vypadalo líp. Tam se také kradlo, ale ne tak snadno. Srovnám-li naši situaci s Polskem, samozřejmě jim rovněž trvalo nějakou dobu, než vytvořili právní rámec, ale Poláci se nezdráhali proti rozkrádání použít i staré zákony. Uvažovali mnohem západněji: zkoumali úmysl, motivaci, a jestliže byl kriminální úmysl prokazatelný, tak rychleji zakročili a trestali. Obdobně tomu bylo v Maďarsku. Tam měli od počátku mnohem silnější právní rámec. Maďaři dokonce v roce 1992 velký počet podniků zbankrotovali a v jednu chvíli museli tento silný právní přístup zbrzdit. Zvolili poměrně jednoduchý privatizační systém: víceméně prodávali podnik po podniku zájemci s

nejvyšší nabídkou, nedávali moc do rukou mlhavým vlastníkům. A často byli ti dobře placíci zájemci zahraniční investoři, kteří uměli řídit podniky. Česká kupónová privatizace je jedním ze způsobů privatizace, ale je velmi náročný a vyžaduje pevný a funkční právní systém, který se u nás bohužel nevytvořil. A jelikož takový rámec neexistoval, byla to metoda, která právě umožnila mnohem jednodušší rozkrádání než ostatní způsoby privatizace. Řada podniků, které mohly být restrukturalizované a akceschopné, pak zkrachovala, protože rozkradením ztratila ekonomickou podstatu. Mnohé podniky jsou spojené s rozkrádáním, ale veřejnosti nejznámější příklady jsou Poldi Kladno, ČKD, Zetor, Desto Děčín a též finanční instituce jako CS Fondy, Agrobanka, Plzeňská banka, IPB a Harvardské fondy Viktora Koženého. Z mnohých zbyly jen trosky. V kupónové privatizaci byl majetek sice rozdělán rovnoměrně, což bylo dobře, ale tím, že neexistoval dostatečný právní rámec, značná část veřejnosti ztratila důvěru v tržní instituce. Lidé, kteří měli v některých fondech, kampeličkách a bankách peníze, o ně přišli. Prosadil se gründerství, který se před dvěma stoletími praktikoval na Divokém západě. My jsme ale byli uprostřed Evropy a Evropa nám nabízela právní i technickou pomoc. Ale my jsme nechtěli nebo nebyli schopni ji přijmout. Prostě jsme ji nevyužili. V tomhle jsme se chovali hůře než většina zemí střední Evropy, které procházely obdobným procesem. Nakonec se ukázal výsledek. V několika oblastech jsme horší než jinde. Všechny země prošly poklesem výroby na začátku devadesátých let, všechny země začaly v letech 1992-1994 růst a všechny tyto země kromě České republiky rostly nepřetržitě dál. Česká republika je jediná země ve střední Evropě, která šla v druhé polovině devadesátých let do ekonomické recese. Tento ekonomický pokles byl unikátní. Nestalo se to ve Slovinsku, na Slovensku, Maďarsku, ani v Polsku."

Petr HOLUB, moderátor

O tom, že jde o důležité téma předvolebního boje, svědčí i to, že na stejné téma vydal před týdnem knihu také Václav Klaus. Jmenuje se Makroekonomická fakta české transformace a sepsal ji společně s radním České národní banky Vladimírem Tomšíkem. Tam polemizuje se Švejnarovým tvrzením, že nešťastná privatizační politika po roce 1992 způsobila, že Češi byli ve své transformaci méně úspěšní než okolní země. Klaus mimo jiné publikoval data, podle kterých se ve srovnání s obdobím před reformami zvýšily do roku 2005 české mzdy o třicet osm procent. Nejrychleji přitom rostly v letech 1992-96, kdy byl Klaus premiérem. Ze všech postkomunistických zemí se v období 1990-2005 mzdy zvýšily už jen v Maďarsku o devatenáct procent a v Polsku o dvě procenta. Ostatním se zatím nepodařilo vyrovnat ekonomický propad z počátku devadesátých let. Klausova kniha dokonce obsahuje výpočet, který ukazuje, že všechny země Visegrádu v letech 1993-2005 rostly průměrným tempem čtyři a půl procenta HDP ročně. Češi tedy neztratili. V každém případě jde o jiný názor, než je Švejnarovo tvrzení, že Češi mohli mít bez Klausovy privatizace dnes o deset a možná i o dvacet procent lepší životní úroveň. Rozhodnout spor ekonomů je tedy stále obtížné. Stále znovu se objevuje otázka: Bylo vůbec možné zabránit tomu, aby se rozkradly či vytunelovaly stovky podniků. Jedním z ekonomů, který nechce hodnotit kvalitu Václava Klause a Jana Švejnara, je Tomáš Ježek. Napsal ovšem knihu Zrození ze zkumavky, kde líčí mimo jiné průběh kupónové privatizace. Připouští, že nedopadla úplně skvěle, i když on sám byl jejím autorem. Problém byl podle něho v jednom detailu: do zákona o privatizačních fondech se v roce 1992 během projednávání ve Federálním shromáždění dostal paragraf, podle kterého má zakladatel privatizačního fondu majoritu nad občany, kteří mu svěří akcie. To umožnilo fondy vytunelovat a převést stovky miliard na neznámá bankovní konta. Podle Ježka byl za tím záměr lidí, kteří chtěli na privatizaci rychle vydělat bez ohledu na to, co se stane s podniky a nároky občanů. Tehdejší ministr financí Václav Klaus byl odpovědný za to, že zákon o fondech nepohlídal a nechal ho projít i se zlodějským paragrafem. Jakoukoliv kritiku kupónové privatizace ovšem dodnes odmítají ekonomové blízcí Václavu Klausovi. Jedním z nich je Robert Holman, člen bankovní rady České národní banky. Na obhajobu kupónů uvedl na konferenci neziskové společnosti CEP následující argumenty: "Nevyplnila se ani obava, že kupónová privatizace vytvoří příliš rozptýlené vlastnictví. Ihned po skončení privatizačních vln započal proces rychlé koncentrace vlastnictví. Většina občanů svěřila své kupóny investičním fondům a většina lidí, kteří investovali kupóny přímo do podniku, své akcie brzy prodala. Asi padesát procent akcií z kupónové

privatizace se dostalo do rukou deseti velkých investičních fonů, většinu z nich kontrolovaly čtyři naše velké banky a Česká pojišťovna. Novou vlnu koncentrací vlastnictví zahájila v roce 1996 finanční skupina Motoinvest, která začala skupovat akcie drobných kupónových akcionářů, říkalo se tomu třetí vlna. Lze říci, že naprostá většina kupónově privatizovaných podniků našla do roku 1997 své konkrétní a dominantní vlastníky. Dnes se často kritizuje morální rozměr kupónové privatizace. Někteří lidé na ní vydělali na úkor drobných kupónových akcionářů. Je to populární mýtus. Kupónová privatizace byla loterií, ale velmi výhodnou. Lidé v ní neinvestovali životní úspory, ale za tisíc korun dostali kupón směnitelný za akcie podniků v průměrné účetní hodnotě třicet tisíc korun za kupón. Žádná loterie ani sázková kancelář vám nikdy nenabídne takové podmínky. Ovšem nikdo nevěděl, jestli se vyplatí kupovat akcie Severočeské šroubárny, anebo svěřit kupón Harvardským fondům. Někteří vydělali, jiný prodělali, stát nemohl nikoho zbavit rizika a zajistit mu pouze výnos a každý účastník kupónové privatizace to dobře věděl. Tolik tedy Robert Holman, svého času poradce Václava Klause. Kupónová privatizace splnila svůj účel koncentrovat majetek v české ekonomice. Není na co si stěžovat. Kdo tedy byl v roce 1992 kvalifikovanější? Jan Švejnar, který varoval před kupónovou privatizací? Anebo Václav Klaus, který ji prosadil, potom neuhlídal, aby nezkrachovala celá řada velkých podniků? Český rozhlas 6 se na to zeptal ekonom a Švejnarova příznivce Jana Mládku. Ten však celý problém relativizoval.

Jan MLÁDEK, ekonom, příznivce Jana Švejnara

Jestli ta alternativa byla skutečně lepší, to je velmi, velmi obtížné z dnešního pohledu říci. Nevyzkoušelo se to. Já si nejsem jistý, jestli by to lítalo. Ale problém Jana Švejnara v té době bylo to, že on zůstal tím akademickým ekonomem a nešel do té špinavé praxe a politiky, což Václav Klaus udělal.

Petr HOLUB, moderátor

Otázka, kdo je lepším ekonomem, zřejmě volbu prezidenta nerozhodne. Odpověď na ni ovšem v každém případě zlepší představu občanů o budoucím prezidentovi, za jakých budou v příštích dnech mnozí další, nejen magazín Zaostřeno na finance, který jste slyšeli na Českém rozhlasu 6 a který vznikl s přispěním Aktuálně.cz. Techniku měla na starosti Markéta Bydžovská a pořadem provázel Petr Holub.